

**AUDIOVIZUAL MATERIALLAR YORDAMIDA INGLIZ TILINI
RIVOJLANTIRISH****Xolmirzayeva Fotima Jamshidovna**

Termiz davlat universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada audiovizual materiallar tushunchasi, ularning chet tillarini, xususan ingliz tilini o'rganish jarayonidagi o'rni va ahamiyati batafsil tahlil qilinadi. Audiovizual manbalar -video, audio yozuvlar, filmlar, seriallar, podkastlar, interaktiv platformalar va multimedia resurslari orqali til o'rganishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritiladi. Maqolada bunday materiallarning til o'rganuvchilarning tinglab tushunish (listening), o'qish (reading), yozish (writing) va og'zaki nutq (speaking) ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolada shadowing texnikasining mohiyati, uning ishlash mexanizmi hamda ushbu texnikaning talaffuzni yaxshilash va nutq tezligini oshirishdagi roli alohida ko'rib chiqiladi.

O'tmishda odamlarning til o'rganishi uchun o'sha tilda so'zlashadigan odam bilan muntazam ravishda muloqot qilish eng samarali usul edi. Lekin bunga doim ham sharoit topilmasdi yoki to'g'ri kelmasdi. Kitoblardan o'qibgina til o'rganish esa to'liq to'g'ri chora emas. Bunday holatda til o'rganuvchi qabul qilgan ma'lumotini tegishli qo'llamasligi, qo'llay olmasligi yoki ma'noni tushunmaydigan holatlarga yuz kelardi. Biroq bugungi kunda til o'rganishni osonlashtirish uchun juda ko'p usullar mavjud. Ulardan eng samaralisi audiovizual materiallar bilan yondashib til o'rganish.

Audiovizual materiallar- bu ta'lim jarayonida axborotni bir vaqtning o'zida eshitish va ko'rish orqali yetkazishga xizmat qiluvchi didaktik vositalar bo'lib, ular audio yozuvlar, video materiallar, filmlar, seriallar, animatsiyalar, hujjatli lavhalar, podkastlar, subtitrlar kontent va multimedia resurslarini o'z ichiga oladi. Ushbu materiallar o'rganilayotgan tilning real qo'llanilish shakllarini, talaffuz, intonatsiya, nutq tezligi hamda madaniy xususiyatlarini namoyon etib, til o'rganish jarayonini interaktiv, samarali va motivatsiyaga boy holga keltiradi.

Audiovizual yondashuv orqali til o'rganish esa chet tilini o'rganish jarayonida eshitish (audio) va ko'rish (vizual) funksiyalaridan birgalikda foydalanishga asoslangan zamonaviy didaktik yondashuv bo'lib, u til birliklarini real kommunikativ vaziyatlar, autentik nutq namunalari va madaniy kontekst asosida o'zlashtirishni maqsad qiladi. Ushbu yondashuv o'rganilayotgan tilning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarini tabiiy muhitga yaqin sharoitda idrok etishga imkon beradi hamda til o'rganuvchilarda tinglab tushunish, og'zaki nutq, o'qish va yozish ko'nikmalarini kompleks ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Audiovizual materiallar o'rganuvchiga kitoblar beray olmagan ma'lumotlarni beradi va o'quvchiga ma'lum so'z ishlatilishini chuqurroq tushunishga va yangi so'z ma'nosini tub-tubidan his qilishga yordamlashadi. Misol uchun "it is useless", "there is no use", "it is pointless", "there is no point" so'zlari tarjimada "foydasiz" ma'nosini bergani uchun ayrim til o'rganuvchilar ushbu so'zlarni buyumga nisbatan ham "samarasiz, naf bermaydigan" ma'noda ya'ni "this book is pointless" kabi g'alizroq ma'noda ishlatib yuborishadi. Lekin bu so'zning ma'nosini audiovizual usul orqali tub-tubidan his qilsa bu so'z odatda biror bir haddi-xarakatning foydasizligi, bekorga qilinganligi, maqsadsiz, mantiqsizligi va behuda qilingan harakat ma'nosi anglashiladi. Ma'lumotlarga qaraganda, dunyodagi eng muvaffaqiyatli til o'rganuvchilarning (poliglottlarning) 80% dan ortig'i o'z usullari ichida filmlar va YouTube videolarini asosiy o'ringa qo'yishadi.

Vizual xotira va miya faoliyati

72 soatlik qoida: Tadqiqotlarga ko'ra, inson o'ziga berilgan ma'lumotni shunchaki eshitsa, 3 kundan keyin uning faqat 10% qismini eslab qoladi. Agar ma'lumot rasm yoki video (vizual) bilan birga berilsa, bu ko'rsatkich 65% gacha ko'tariladi.

Dual Coding (Ikki tomonlama kodlash): Miya vizual va og'zaki ma'lumotlarni ikki xil kanal orqali qayta ishlaydi. Ular birlashganda (masalan, videodagi harakat va unga mos so'z), miyada kuchliroq neyron aloqalari hosil bo'ladi.

2. Subtitrlar bilan ishlash faktlari

Bilingualism tadqiqoti: Inglizcha audio va inglizcha subtitrlar bilan kino ko'rish, til o'rganuvchilarning so'zlarni tanish tezligini 17% ga oshirishi isbotlangan.

Leksik o'sish: Subtitrli videolarni muntazam ko'radigan o'quvchilar, darslikdan foydalanuvchilarga qaraganda, jonli muloqotda ishlatiladigan iboralarni (idiomalar va slenglar) 3 baravar tezroq o'zlashtiradilar.

3. Talaffuz va "Shadowing" effekti

Neyro-lingvistik fakt: Inson miyasidagi "oynasimon neyronlar" (mirror neurons) videodagi insonning lab harakati va ohangini ko'rganida faollashadi. Bu esa o'quvchiga ingliz tilidagi murakkab tovushlarni (masalan, th yoki r tovushlarini) taqlid qilish orqali osonroq o'rganishga yordam beradi.

4. Psixologik va emotsional faktlar

Affektiv filtr (Affective Filter): Qiziqarli kino yoki video ko'rayotganda insonda stress darajasi pasayadi. Stress kam bo'lganda, miya yangi tilni "begona" deb qabul qilmaydi va ma'lumotni osonroq qabul qiladi.

5. Madaniy kontekst: So'zlarning 70% dan ortig'i tana tili (imo-ishoralar) bilan bog'liq. Audiovizual materiallar tana tilini ko'rsatib beradigan yagona vositadir.

Qisqacha statistik taqqoslash: Eslab qolish samaradorligi;

Faqat o'qish 10%

Faqat eshitish 20%

Ko'rish va eshitish (Video) 50% - 70%

Ko'rish, eshitish va amalda bajarish 90%

Ko'p hollarda til o'rganuvchilar kitobdan o'qigan narsalarini chuqur tushunishmaydi. Misol uchun, Risk va Gamble (tavakkal qilish) so'zlari o'rtasida ham nozik farq bo'lib, ko'pgina ingliz tili o'rganuvchilari bu ikki so'zni qaysi birini qaysi vaziyatda ishlatishni bilmay, asosan "risk" so'zini "tavakkal qilish" ma'nosida beraveradi. Biroq Risk = o'ylangan tavakkal (Risk -ongli ravishda ehtimoliy xavfni qabul qilish, odatda maqsad va hisob-kitob bilan bog'liq bo'ladi), Gamble = omadga suyanilgan tavakkal (Gamble - ko'proq omadga, tasodifga va pul tikishga asoslangan xavf. Ko'pincha salbiy ma'noda ishlatiladi) ma'nosida keladi va bu so'zlar ishlatilishida adashish bu ingliz tili bilimining tor doirada ekanligiga taqaladi. Yuqori natijalarni qo'lga kiritgan nomzodlarning deyarli barchasi audiovizual yondashuv orqali rivojlangan bo'lishadi. Misol uchun, mening C1 darajaga chiqqanimning birdan-bir sababi bu inglizcha filmlar ko'p tomosha qilganim deya olaman.

1. Nazariy asos: Edgar Dale xotira konusi

Maqolaning ilmiy vaznini oshirish uchun Edgar Dale (Edgar Dale's Cone of Experience) modelini keltirish lozim. Ushbu nazariyaga ko'ra, inson xotirasi ma'lumotni qabul qilish usuliga qarab turlicha samaradorlik ko'rsatadi:

Passiv o'rganish: Kitob o'qilganda ma'lumotning faqat 10% qismi esda qoladi.

Audiovizual o'rganish: Tasvir va ovoz uyg'unlashganda (kino, video-dars), eslab qolish ko'rsatkichi 50% gacha ko'tariladi.

Aktiv ishtirok: Agar audiovizual materialdan so'ng muhokama yoki taqdimot o'tkazilsa, samaradorlik 70-90% ga yetadi.

Xulosa: Audiovizual materiallar shunchaki ko'ngilochar vosita emas, balki miyaning bir vaqtning o'zida bir nechta sensor kanallarini faollashtiruvchi "katalizator"dir.

2. Zamonaviy texnologiyalar: Sun'iy intellekt va multimedia

Bugungi kunda audiovizual materiallar bilan ishlashda Sun'iy Intellekt (AI) yangi ufqlarni ochmoqda. Ulardan quyidagilarni qayd etish mumkin:

Aqlli subtitrlar: Language Reactor kabi brauzer kengaytmalari orqali YouTube yoki Netflix'da bir vaqtning o'zida ham inglizcha, ham o'zbekcha subtitrlarni ko'rish, yangi so'zlarni ustiga bosish orqali darhol lug'atdan ma'nosini topish mumkin.

AI Transkripsiya: Otter.ai yoki Whisper kabi dasturlar videodagi nutqni matnga aylantirib beradi, bu esa tinglab tushunish ko'nikmasini tahlil qilishni osonlashtiradi.

Nutqni tahlil qilish: ELSA Speak kabi ilovalar videodagi spiker talaffuzini foydalanuvchi nutqi bilan solishtirib, xatolarni ko'rsatib beradi.

Audiovizual materiallardan foydalanishda:

Tayyorgarlik (Pre-watching): Videoni ko'rishdan oldin undagi asosiy 5-10 ta yangi so'zni lug'atdan qidirish. Bu miyani "tanib olish" rejimiga o'tkazadi.

Faol kuzatish (While-watching): Videoni 2-3 daqiqalik qismlarga bo'lib ko'rish. Har bir qismdan keyin "Shadowing" (spiker ortidan takrorlash) mashqini bajarish.

Mustahkamlash (Post-watching): Ko'rilgan material bo'yicha qisqacha xulosa (summary) yozish yoki videodagi yangi iboralarni ishlatib 3 ta gap tuzish.

4. Ehtiyot choralari va cheklovlar

Maqola xolis bo'lishi uchun quyidagi jihatlarni ham unutmaslik kerak:

Kognitiv yuklama: Haddan tashqari murakkab yoki uzun videolar o'quvchini charchatib qo'yishi va motivatsiyani tushirishi mumkin.

Subtitrga qaramlik: Doimiy ravishda ona tilidagi subtitrlardan foydalanish tinglash qobiliyatining o'sishini to'xtatib qo'yadi. Shu bois, daraja oshgan sayin faqat inglizcha subtitrlarga o'tish tavsiya etiladi.

Oddiy tomosha qilinayotgan inglizcha film ham o'rganuvchi bilim darajasini katta miqdorda oshiradi. Masalan "Jimmy's Fallon show" dasturini inglizcha subtitr orqali ko'rish o'quvchi bilimiga juda katta ta'sir ko'rsatadi. Intervyu sozlanishi orqali ham listening eshitish ko'nikmasi rivojlansa, ham speaking skillda miyya ongsiz ravishda qanday gapirish kerakligini tahlil qilib boradi. Subtitrlar o'qish qobiliyatini oshiribgina qolmay yozish ko'nikmasini ham rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, audiovizual yondashuv orqali ingliz tilini balki barcha tillarni o'rganish samaradorli va oson kechadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Keldiboyeva, P. O. (2024). O'zbek tilini chet tili sifatida o'qitishda audiovizual materiallardan foydalanish. Zamonaviy ilm-fan va ta'lim istiqbollari: ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari (410-bet). Modern Science and Research
2. Dale, E. (1969). Audiovisual Methods in Teaching. New York: Dryden Press. (Edgar Dale'ning "Xotira konusi" nazariyasi uchun asosiy manba).
3. Mayer, R. E. (2001). Multimedia Learning. Cambridge: Cambridge University Press. (Audiovizual materiallarning miyada qanday ishlashi va "Dual Coding" nazariyasi haqida)
4. Krashen, S. D. (1985). The Input Hypothesis: Issues and Implications. Beverly Hills: Laredo.
5. Vanderplank, R. (2010). Dèjà vu? A decade of research on language laboratories, television and video in language learning. Language Teaching, 43(1), 1-37.
6. British Council. (2023). Using video in the English language classroom. [Online resource].